

KORKUT ATA TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI DERGİSİ
Uluslararası Dil, Edebiyat, Kültür, Tarih, Sanat ve Eğitim Araştırmaları
Dergisi
The Journal of International Language, Literature, Culture, History, Art and
Education Research

Sayı/Issue 14 (Şubat/February 2024), s. 454-469.
Geliş Tarihi-Received: 09.12.2023
Kabul Tarihi-Accepted: 09.02.2024
Araştırma Makalesi-Research Article
ISSN: 2687-5675
DOI: 10.51531/korkutataturkiyat.1402477

Tölögön Kasımbekov'un "Cetilgen Kurak" Adlı Eserinde Mental Fiiller

Mental Verbs in Tologon Kasymbekov's "Cetilgen Kurak"

Cuma BOLAT*

Öz

Dilimize İngilizceden girip yerleşen mental sözcüğü zihin ve zihinle alakalı olan demektir. Bu bağlamda mental fiiller zihinle ilgili fiillerdir. İdrak, algı ve duygularla ilgili fiiller mental fiiller içerisine girmektedir. Dolayısıyla mental fiiller, bir mental/zihinsel süreç sonucu ortaya çıkan fiillerdir. Mental fiiller ile ilgili ilk çalışmalar daha çok insan psikolojisi çerçevesinde yapılmış olsa da özellikle son zamanlarda dilbilimsel açıdan incelemeler ivme kazanmıştır. Mental fiiller konusu Türkiye Türkçesi yanında bazı tarihî ve günümüz Türk lehçelerinde de ele alınmış ve çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmada Kırgız edebiyatının zirve şahsiyetlerinden biri olan Tölögön Kasımbekov'un "Cetilgen Kurak" adlı eserinde geçen mental fiiller tespit edilmiştir. Çalışmaya konu olan eserden tarama yapılarak tespit edilen mental fiiller idrak fiilleri, psikolojik durum fiilleri ve algılama fiilleri ana başlıkları altında sınıflandırılmıştır. Bu çalışmanın amacı, "Cetilgen Kurak" adlı eserde tespit edilen mental fiillerin çeşitlilik ve kullanım sıklıklarını belirlemek ve veriler hâlinde göstermektir. Eserde çeşitlilik açısından ilk sırada yer alan mental fiil türünün psikolojik durum fiilleri; kullanım sıklığı en fazla olan mental fiil türünün ise algılama fiilleri olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Tölögön Kasımbekov, Cetilgen Kurak, mental fiiller.

Abstract

Originally an English term, the word mental refers to cognitive or mind-related in Turkish. Accordingly, it can be asserted that mental verbs are verbs that are linked with the mind and that occur as a result of a mental process; therefore, verbs related to cognition, perception, and emotions are encapsulated in mental verbs. Although initial research on mental verbs mainly focused on a framework of human psychology, linguistic research on those verbs has become popular recently. Until recently, the literature seemed to miss investigating mental verbs, but it can be claimed that research on mental verbs now enjoys much interest from researchers. The subject of mental verbs has consistently been addressed in some historical and contemporary Turkish dialects as well as in modern Turkish. In this study, mental verbs occurring in the work "Cetilgen Kurak" by Tölögön Kasımbekov, one of the prominent figures in Kyrgyz literature, have been identified. Mental verbs identified in the work are classified as cognition verbs, psychological-state verbs, and perception verbs. Ultimately, the present study aims to address the mental verbs in the mentioned work regarding diversity and frequency of use and incorporate them into scholarly data. In the work, it has been

* Arş. Gör. Dr., Fırat Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü, e-posta: cubolat@gmail.com, ORCID: 0000-0002-4548-8236.

determined that among the various types of mental verbs, psychological state verbs are ranked first in terms of diversity, while perception verbs are identified as the most frequently used type of mental verbs.

Keywords: Tologon Kasymbekov, Cetilgen Kurak, mental verbs.

Giriş

İngilizce bir terim olan mental sözcüğü Türkçede zihinsel, zihni, akli anlamlarına gelmektedir. Bu anlamlardan da anlaşılacağı üzere mental sözcüğünün kavram alanı zihinsel, akli ve ruhsal etkinliklerden oluşmaktadır. Buna göre oluşan mental fiil kavramı ile de zihne ait olan ve insan zihninde gerçekleşen hareketler ifade edilmektedir (Doğan ve Erdin, 2021, s. 194). Mental fiiller, mental/zihinsel süreçler sonucunda ortaya çıkarlar. Mental süreçlerin ilk aşamasını algılama süreci oluşturmaktadır. Algılama fiilinin görevi, çeşitli duygulardan gelen bilgileri beyindeki dil merkezlerine iletmektir. Dolayısıyla dil süreçlerinin işlevi algılamakla başlamaktadır. Dilin mental sürecinin ikinci aşaması, algıların anlamlandırılması ve yorumlanmasıdır. Yani çeşitli duygulardan gelen bilgiler işleme alınır. Bu evrede beyinde kodlanmış bilgilerle, dışarıdan gelen bilgilerin bağlantıları kurulur, anlamlama süreci gerçekleşir. Bu süreçten sonra, tepki veya kendini ifade etme süreci devreye girer. Bu mental sürecin üçüncü ve son aşamasıdır (Viberg, 2001, s. 1294; akt. Şahin, 2012b, s. 43).

Bilişsel dilbilimin inceleme alanına giren mental fiiller, idraklerimizi, algılarımızı, duygularımızı ifade eden fiillerdir. İdrak, duygu ve algı alanına ait fiiller genel itibarıyla mental fiiller diye adlandırılmaktadır. İdrak ile ilgili fiillerin temeli düşünmeye dayanır. Mental sürecin en önemli çıktısı idrak fiilleridir. Bu fiiller mental sürecin bilişsel çıktılarıdır (Şahin, 2012b, s. 418). Duygular, “biliş ve davranışı etkileyen ve uyumsal işlevleri olan, bir uyarının yol açtığı genel bir uyarılma hâlinin, bilişsel süreçler tarafından değerlendiriliş şekli”dir (Alogan, 1999, s. 192). Dünyadaki dillerin tamamında duyguları ifade eden fiiller vardır. Kuşku, korku, endişe, sevinme, üzüntü, pişmanlık gibi mental sürecin zihinde meydana getirdiği hissi çıktılar duygu fiilleri olarak kabul edilir. Algılama fiilleri, mental sürecin duyularla ilgili kısmını oluşturur. Dokunma, işitme, tatma, koklama, görme ifade eden fiiller algılama fiilleridir (Şahin, 2012b, s. 418).

Bir diğer adı zihinsel fiiller olan mental fiiller, dilbilimi, psikoloji, sosyoloji, psikanaliz, nöroloji, nöropsikoloji, çocuk gelişimi, eğitim bilimleri, anlam bilimi, reklamcılık gibi birçok alanla bağlantılıdır ve esasen disiplinler arası çalışmalara hitap etmektedir (Yıldız, 2020, s. 105). “Mental fiiller konusunda ilk çalışmalar daha çok insan psikolojisi ve edinim çerçevesinde yapılmış, insanların iç dünyası ve zihinsel algılamalarıyla ilgili olarak bu tarz fiilleri hangi yaşlarda ve ne maksatla kullandıkları incelenmiştir” (Seçkin, 2019, s. 11). Mental fiiller daha sonra dilbilim ve Türkoloji alanlarının inceleme konusu olmuş ve bu alanlarda mental fiiller ile ilgili çeşitli çalışmalar yapılmıştır. “Söz konusu çalışmalar mental fiil kavramının sınırlarını belirleme, çeşitli alt türlerini tespit etme ve sınıflandırma, bunları örneklendirme üzerine çeşitli araştırma ve incelemeleri içermektedir” (Akı, 2022, s. 338). Bu çalışmalardan bazıları şu şekildedir:

Halliday, *An Introduction to Functional Grammar* adlı çalışmasında mental fiilleri *algılama fiilleri*, *etki fiilleri* ve *idrak fiilleri* şeklinde sınıflandırmıştır. Mental etkinliğin bir süreç dâhilinde gerçekleştiğini ve bu süreçte yer alan algılama için *görme*, etkileme için *hissetme*, idrak için *düşünme* aşamalarının olduğunu dikkat çekmiştir (1990, s. 131).

Croft, *Case Marking and the Semantics of Mental Verbs* başlıklı çalışmasının *The Phenomenon* alt başlığında mental fiillerin aynı zamanda psikolojik durum fiilleri olarak da adlandırıldığından bahseder ve bu fiilleri *algı*, *biliş* ve *duygu fiilleri* olarak üç gruba ayırır (1993, s. 55).

Viberg, *Differentiation and Polysemy in the Swedish Verbal Lexicon* başlıklı çalışmasında mental fiillerin benlik tarafından öznel olarak deneyimlenebilecek ancak başka kişilerde doğrudan gözlemlenmeyen çeşitli tiplerdeki psikolojik süreçleri tanımladığını bildirir ve mental fiilleri *üst dil, sözlü iletişim, algı, biliş, istek ve diğer mental fiiller* şeklinde altı gruba ayırır (1994, s. 204-215; akt. Bilgin Aksoy, 2021, s. 84).

Levin, *English Verb Classes and Alternations* adlı çalışmasında mental fiilleri başlı başına ele almamakla birlikte bu fiilleri; algılama fiilleri *gör-, işit-, kokla-, tad al-* gibi, duyuyla ilgili fiiller *keşfet-, incele-, araştır-* gibi, gözlem fiilleri *göz at-, bak-* gibi, uyarı fiilleri *hisset-, kokla-, seslen-* gibi, psikolojik durum fiilleri *iste-, arzu et-, ihtiyaç duy-* gibi başlıkları altında incelemiştir (1993, s. 185-187; akt. Şahin, 2012b, s. 50).

Türkiye’de mental fiiller üzerine ilk çalışma M. Erdem tarafından yapılmıştır. Erdem *Türkmen Türkçesinde Mental Fiillerin İsteme Göre Anlam Değişimleri* adlı çalışmasında mental fiilleri *algılama, etki ve idrak fiilleri* şeklinde gruplandırmıştır. Algılama fiillerinde *gör-, eşit-, duy-* gibi duyu organları vasıtasıyla gerçekleşen fiillere, etki fiillerinde *gork-, hala-* gibi duygularla veya durumların/olayların insanlar üzerindeki etkileriyle ilgili fiillere, idrak fiillerinde ise *bil-, düşün-, oylan-, añ-, pikirlen-, fikir et-* gibi mental süreçlerle alakalı fiillere yer vermiştir (2004, s. 942).

Şahin, *Mental Fiil kavramı ve Türkmen Türkçesinde Mental Fiiller* adlı çalışmasında mental fiilleri, bir mental süreç sonucu ortaya çıkan idrakle, algılamayla, duygularla ilgili fiiller olarak tanımlamış ve bu fiilleri *idrak fiilleri, duyu fiilleri ve algılama fiilleri* şeklinde üç grupta ele almıştır (2012a, s. 49-52).

Yıldız, *Eski Uygurcada Mental Fiiller* adlı çalışmasında mental fiilleri *biliş fiilleri, psikolojik durum fiilleri ve algı fiilleri* olarak üç grupta ele almış, bu grupları da kendi içerisinde detaylı bir şekilde sınıflandırmıştır (2016, s. 65-69).

Yaylagül, *Türk Runik Harfli Metinlerde Mental Fiiller* adlı çalışmasında algı, tanıma, anımsama, anlama, ileri idrak ve değerlendirme etkinliklerini gösteren mental fiillerin girdi işlevlerden ilerleyerek “bilgi işlem” denilen başka bir boyuta ulaştığını ve çıktı işlevlerle sonlandığını bildirir ve Türk Runik alfabesiyle yazılmış metinlerden tespit ettiği mental fiilleri *duyu fiilleri, duyu fiilleri, anı ve uslanma fiilleri, açıklama fiilleri* şeklinde dört grupta incelemiştir (2005, s. 17).

Hirik, *Türkiye Türkçesinde Mental Fiiller* adlı çalışmasında mental süreci *girdi, işlem, çıktı* basamaklarına ayırmış ve mental fiilleri *duyu fiilleri, bilişsel fiiller ve ifade fiilleri* şeklinde sınıflandırmıştır (2018, s. 23-38).

Seçkin, *Eski Türkçede Mental Fiiller* adlı çalışmasında mental fiilleri *algı fiilleri, duyu fiilleri, idrak fiilleri ve irade fiilleri* olarak dört ana başlıkta ele almıştır (2019, s. 14).

Bilgin Aksoy, *Azerbaycan Türkçesinde Mental Fiiller* adlı çalışmasında mental fiilleri *algı fiilleri, biliş fiilleri ve duyu fiilleri* olarak üç grupta ele almıştır (2021, s. 107).

Çelik, *Risale-i Kudsiyye’de Mental Fiiller ve Dizin* adlı çalışmasında mental süreci *girdi, işlem, çıktı* basamaklarına ayırmış ve mental fiilleri *duyu fiilleri, bilişsel fiiller ve ifade fiilleri* şeklinde sınıflandırmıştır (2021, s. 2).

Sandalyeci ise *Çağatay Türkçesinde Mental Fiiller: Ali Şir Nevâyî Örneği* adlı çalışmasında mental süreci *girdi, işlem, çıktı* basamaklarına ayırmış ve mental fiilleri *duyu fiilleri, biliş fiilleri ve ifade fiilleri* şeklinde sınıflandırmıştır (2023, s. i).

Bu çalışmada Kırgız edebiyatının önemli simaları arasında yer alan, Kırgız edebiyatında tarihsel romancılığı başlatan isim olan ve bu alanda çeşitli eserler yazan Tölögön Kasımbekov tarafından kaleme alınmış olan “Cetilgen Kurak” adlı eserde tespit edilen mental fiillerin

sınıflandırılması için Şahin tarafından hazırlanan *Türkmen Türkçesinde Mental Fiiller* (2012) adlı çalışma esas alınmıştır. Buna göre mental fiiller *idrak fiilleri*, *psikolojik durum fiilleri* ve *algılama fiilleri* olarak sınıflandırılmıştır.

Cetilgen Kurak, uzun hikâye türüne yakın bir tarzda yazılmış olup yazarın roman kategorisine aldığı, diğer romanlarına kıyasla konu ve içerik açısından farklı çizgide olan bir eserdir. 1976 yılında yayımlanan eserde dönemin ideolojik fikir hareketleri ve Rus rejiminin etkisi bariz bir şekilde görülmektedir. Eserde, Komünist rejim içinde yetişmiş, tüm benliğiyle bu fikirlere inanmış ve her yönüyle kendini geliştirmiş idealist bir öğretmenin doğduğu topraklara dönmesi, yaşadığı psikolojik travmalar, verdiği mücadeleler ve öğrencisi ile yaşadığı aşk anlatılmaktadır. Cetilgen Kurak, dönemin zihniyeti hakkında fikir vermesi ve Sovyet insan tipinin özelliklerini göstermesi bakımından önemli bir eserdir.

Bu çalışmanın amacı, "Cetilgen Kurak" adlı eserde tespit edilen mental fiillerin çeşitlilik ve kullanım sıklıklarını belirlemek ve veriler hâlinde göstermektir.

1. Tölögön Kasımbekov'un "Cetilgen Kurak" Adlı Eserinde Mental Fiiller

1.1. İdrak Fiilleri

Mental fiillerin bir grubunu teşkil eden fiillerdir. İdrakle ilgili fiillerin temeli düşünmeye dayanır. Dolayısıyla idrak fiilleri, düşünmek, anlamak, unutmak, hatırlamak, bilmek gibi zihinle alakalı faaliyetleri anlatan fiillerdir. "İngilizcedeki karşılığı "cognition verbs" olan bu tarz fiiller, beynin dış dünyada görerek, işiterek, dokunarak vb. elde ettiği veri alışlarının beyinde yerleştirilmesi, saklanması ve gerektiğinde eski bilgilerle harmanlayarak muhakeme yoluyla çıkarımlar yapması yani dış dünyanın uyarısı ile meydana gelen fiziksel duygunun zihinsel yorumunu içeren fiillerdir" (Bayraktar, 2017, s. 6). Bu fiiller, biliş fiilleri, bilişsel fiiller, anı ve uslamlama fiilleri şeklinde de adlandırılmaktadır. Eserde tespit edilen idrak fiilleri şu şekildedir:

1.1.1. Anlama İfade Eden Fiiller

Baamda- (6)¹ "anlamak, fehmetmek".

...emi anı başka mugalimder da baamday baştaştı. " ...artık onu diğer öğretmenler de anlamaya başladı". (s. 133)

Tüşün- (44) "anlamak, kavramak".

Emneni eskertip catkanın daroo tüşünüp, Kadırkul dastorkongo bata kıla ordunan kozgoldu. "Neyi hatırlattığını hemen anlayan Kadırkul, sofrada dua edip yerinden kalktı". (s. 45)

1.1.2. Düşünme İfade Eden Fiiller

Akıl toktot- "DF²" (3) "akıl durdurmak, aklını başına almak; aklını toplamak, sabırla, düşünerek iş yapmak".

Cigittik kadırnıdı tüşürböy akıl toktot. "Cesaretini kaybetmeden aklını başına al". (s. 86)

Baş katır- "DF" (6) "kafa yormak; çok düşünmek, iyice düşünmek".

¹ Fiilin eserde kaç kez geçtiğini göstermektedir.

² Deyimleşmiş Fiil.

Köp ubaralanbay meni tıñşa. Kañça baş katırşañ da anı taba albaysıñ. "Çok düşünme de beni dinle. Ne kadar kafa yorsan da onu bulamazsın". (s. 33)

Baş oorut- "DF" (1) "baş ağrıtmak; düşünmek, endişelenmek, merak etmek".

Kantebiz anan? Dağı emne ooruu malday ıñkıyıp oturup kaldıñ? Emi emnesine baş oorutasıñ? "Başka ne yapabiliriz? Neden hâlâ yaralı aslan gibi oturuyorsun? Ne için baş ağrıyorsun şimdi?". (s. 98)

Oylo- (36) "düşünmek, tefekkür etmek".

Mektep kaerde? dep suradı ketüünü oylop. "Okul nerede? diye sordu gitmeyi düşünerek". (s. 3)

Oylon- (54) "düşünceye dalmak, kendini düşünceye kaptırmak".

Komissiyanın başçısı oylonup kaldı. "Komisyon başkanı düşünceye daldı". (s. 55)

Sanaarka- (2) "düşünmek".

Esen üşürüp ciberdi. "Emne dep cazdı eken?" dep sanaarkadı. "Esen içini çekerek ofladı. "Neler yazdı, acaba?" diye düşündü". (s. 137)

1.1.3. Niyet-İstek-Arzu İfade Eden Fiiller

Degde- (1) "şiddetle arzu etmek".

...körmökkö cürögü degdey Aliyma alardı aldınan tosüp çıkkan tura. "...görmeyi çok arzulayan Aliyma, onları yolda karşılar". (s. 178)

Kaala- (19) "istemek".

Korkpoy, tartınbay süylö. Küyöñdü kaalaysıñbı? "Korkmadan, çekinmeden konuş. Eşini istiyor musun?". (s. 54)

Sama- (7) "çok istemek, şiddetle arzu etmek".

...ıgı kelse "tizginin kağıp koyuunu" samap cürgön. "...eline bir fırsat geçse "dizginini çekmeyi" çok istiyordu". (s. 25)

Köngüldön- (1) "istemek, istek duymak".

Meni menen mayekteşüügö ançeyin köngüldöngön cok. "Benimle konuşmayı pek istemedi". (s. 132)

Tile- (8) "dilemek, istemek".

Baarı asteydil koburaşıp, naristege kудaydan körör kün, ceer ırskı, kuunar bakıt tilep, bata kılıştı. "Herkes dikkatli konuşmaya çalışıp, küçük çocuk için Allah'tan sağlık, mutluluk dileyip dua etti". (s. 89)

Ak etkenden tak et- "DF" (3) "bir şeyi elde etmek, amacına ulaşmak veya birilerini görmek için can atmak, çok istemek".

Kolgo tirüü tüşürsöm degende ak etkenden tak etiptir. "Diri olarak ele geçirmeyi çok istemiş". (s. 167)

Üzülüp tüş- "DF" (1) "Bir şeye çok imrenmek, ona ulaşmayı çok ister, arzular durumda olmak veya açgözlülükle bir şeyin üstüne kapanmak, ona ulaşmayı arzulamak; canı gönülden kendini adamak, canla başla yalvarmak, çok sevmek".

Saga emne mınça üzülüp tüşö berem, özüm bilbeym. "Niçin sana bu kadar kendimi kaptırıyorum, bilmiyorum". (s. 36)

1.1.4. Hayal İfade Eden Fiiller

Kıyaldan- (1) “Hayal kurmak, düşünmek, aklından geçirmek”.

Bügün da oşol sözdü ulantuuga kıyaldanıp kelatat. “Bugün de o sözü söylemeyi düşünerek geliyordu”. (s. 98)

1.1.5. Tahmin İfade Eden Fiiller

Boolgolo- (3) “tahmin etmek, kestirmek”.

Oşol uçurda kelin, emi boolgodu belem, kaşı serpile, uurtu cılmayıp... “O sırada gelin tahmin etti galiba ve kaşını kaldırıp tebessüm ederek...”. (s. 134)

Tükşümöldö- (1) “tahmin etmek, kestirmek”.

...tañğalğanın caşıra albay түкшүмөлдөйт. “...şaşkınılığını gizleyemedi tahmin eder”. (s. 121)

1.1.6. Unutma İfade Eden Fiiller

Unut- (15) “unutmak”.

Kanım balasın da unutup, kök coolugu iynine tüşüp celbirep, tüptüz kolhozduñ kensesine karay ketti. “Kanım, oğlunu da unutup, yeşil renk başörtüsü omzuna düşmüş bir hâlde, direk kolhoz merkezine gitti”. (s. 64)

Unutul- (2) “unutulmak”.

Kağaz betine tüşpögön nakıl kañçalık taamay, küçtüü aytılsa da, akırı al unutulat, eskiret. “Kâğıda dökülmeyen söz, ne kadar doğru, tesirli söylene de zamanla unutulur, eskir”. (s. 79)

Tilinin uçunda tur- “DF” (1) “dilinin ucunda olmak, demek istediğini unutup tam olarak bulamamak, hatırlayamamak”.

Tilinin uçunda tursa da, Esen “Men uşul maşınadan kalbay kaytayın” dey alğan çok. “Esen, dilinin ucunda olsa da, “Ben şu arabayla geri döneyim” diyemedi”. (s. 111)

1.1.7. Hatırlama İfade Eden Fiiller

Esker- (6) “hatırlamak”.

Emi eskerip oturgan çakta kantip aralaştırıbay süylöy alasıñ? “Daha yeni hatırlarken nasıl karıştırmadan söyleyeceksin?”. (s. 93)

Köñülgö al- “DF” (1) “gönüle almak, dikkate almak, birisi hakkında düşünmek, hatırlamak, ilgi duymak”.

...cürök sıdırgan bir korkunuçtu köñülgö alıp kelet. “...yüreğini ağzına getiren bir korkuyu hatırlıyordu”. (s. 117)

Kılt dey tüş- “DF” (1) “aklına gelmek, aklına gelivermek, hatırlayıvermek”.

Oşol kezde Esendin oyuna Aliyma kılt dey tüştü. “O sırada Esen’in birdenbire aklına Aliyma geldi”. (s. 87)

1.2. Psikolojik Durum Fiilleri

Mental fiillerin bir grubunu oluşturan psikolojik durum fiilleri, “olayların, durumların ve yaşantıların insanların iç dünyasında oluşturdukları etkiler sonucu ortaya çıkmaktadır. Bu fiiller duygu alanıyla ilgili fiiller olup psikolojik durum fiilleri ya da

duygu fiilleri şeklinde adlandırılmıştır. Kişinin yaşadıklarına ve çevredeki uyarıcılara paralel olarak zihin alanında olumlu veya olumsuz duygu hâlleri oluşabilmektedir. Bu duygu hâlleri, psikolojik durum fiilleri olarak belirmektedir" (Özeren ve Alan, 2018, s. 209). Psikolojik durum fiilleri, uyaranlardan gelen etkiyi duyular vasıtasıyla alma ve bunlara tepki vermeyi ifade ederler. Bu fiiller, duygusal yanıt fiilleri şeklinde de adlandırılırlar (Şahin, 2012a, s. 55). Eserde tespit edilen psikolojik durum fiilleri şu şekildedir:

1.2.1. Kuşku ve Şüphe İfade Eden Fiiller

Şekten- (2) "şüphelenmek, şüphe etmek".

Enenin şektenip turganın sezip, bir köñülü oorup, kabağın saldı da. "Annenin şüphelendiğini görünce üzülüp içi parçalandı". (s. 49)

Tayman- (1) "kuşkulanmak, korkmak, çekinmek".

Sen cebe canıñdı! - dep, taymanbay kayaşa ayttı. "Sen yalan söyleme! diye, çekinmeden karşılık verdi". (s. 134)

Çoçula- (1) "kuşkulanmak".

Al bir nerseden çoçulagan sıyaktuu. "O, bir şeyden kuşkulanmış gibi". (s. 86)

1.2.2. Sevgi İfade Eden Fiiller

Süy- (12) "sevmek".

Süyüp çakırğan meyman ookatın cakşı cep berse kırgız kubanıp kalat. "Severek çağrılan misafir yemeğini iyi yerse Kırgız sevinip mutlu olur". (s. 46)

İçi iyiril- "DF" (2) "içi ısınmak; sevmek, hoşlanmak, beğenmek".

Bir tuuganday içi iyirilip... "Öz kardeşiymiş gibi severek...". (s. 95)

1.2.3. Öfkelenme İfade Eden Fiiller

Küykölöktö- (1) "öfkelenmek, sinirlenmek, kızmak".

Esen kurulay küykölöktöbö. "Esen boş yere öfkelenme". (s. 66)

Tomsor- (1) "yüzde hiddet ve gazap eseri belirlemek, öfkelenmek".

Cigit tomsoro: Sizge menin cönümdüin keregi çok da. "Genç, öfkelenerek: Benim kim olduğum size lazım değildir". (s. 127)

Cini kel- "DF" (3) "öfkelenmek, celallenmek, parlamak".

Esen cini kelip, takır esteböögö tırışçu. "Esen öfkelenip hiç düşünmemeye çalıştı". (s. 154)

Açuusu kel- "DF" (2) "çok sinirlenmek, çok fazla kızmak, öfkelenmek".

Komissiyanın başçısı açuusu kelgendey ordunan turdu. "Komisyon başkanı öfkelenmiş gibi yerinden kalktı". (s. 54)

Cılanday ışıkr- "DF" (1) "yılan gibi tıslamak, öfkelenmek, sınırları tepesine çıkmak, burnundan solumak".

Izasın kimden aların bilbey cılanday ışıkrıp oturgan ele. "Kızgınlığını kimden çıkaracağını bilemeyip burnundan solumuştı". (s. 97)

Zaarı betine çık- “DF” (1) “kanı başına sıçramak; sinirlenmek, cinlenmek, öfkelenmek, öfkesinden yüzünün rengi değişmek”.

Zaarı betine çıkıp burulup karadı. “Cinleri tepesine çıkıp dönüp baktı”. (s. 52)

1.2.4. Kaygı, Endişe ve Telaş İfade Eden Fiiller

Buşayman bol- “DF” (4) “endişelenmek, içi rahat etmemek”.

Özünün bul kılıgına özü tañ, özü buşayman bolup, başın cerge sala berdi. “Kendisinin bu hareketine kendisi de şaşırıp, endişelenip başını yere eğdi”. (s. 111)

Tuldan- (2) “tasalanmak”.

Tuldanıp canıñ kıynaba. “Tasalanıp canını sıkma”. (s. 78)

Aylası kuru- “DF” (1) “çaresiz kalmak, ne yapacağını bilememek”.

Kanım emi aylası kurup cer tiktedi. “Kanım ne yapacağını şaşırıp yere baktı”. (s. 56)

Sabırka- (2) “endişelenmek, tasalanmak, kaygılanmak”.

Tigi balanın sabırkaganın tüşünö... “Diğer çocuğun endişelendiğini anlayarak...” (s. 104)

Muñkan- (1) “kaygılanmak, endişelenmek”.

Zayıbı muñkanıp közün irmep-irmep aldı. “Hanımı endişelenerek gözlerini açıp kapadı”. (s. 49)

1.2.5. Korku İfade Eden Fiiller

Kork- (27) “korkmak, korku duymak, dehşete kapılmak”.

Bul ayaldın korkkonu, can soogalaganı emes boluçu. “Bu kadının korkması, yalvarması değildi”. (s. 52)

Ürk- (5) “ürkmek, ürkerek, korkarak kaçmak”.

Ürkkön eliktey calt berip, üydön çıkıp ketti. “Ürkmüş ceylan gibi sıçrayıp evden çıkıp gitti”. (s. 129)

Çoçu- (1) “korkmak, korku duymak, ürmek”.

Elettik cigitten kızdar kantip çoçusun. “Taşralı bir gençten kızlar nasıl korksun”. (s. 84)

İreñi buzul- “DF” (2) “korkudan benzi atmak, renkten renge girmek”.

...ireni buzulup, emne deşin bilbey şaldırıp oturup kaldı. “...korkudan benzi atıp hiçbir şey diyemeden oturduğu yerde kaldı”. (s. 125)

Cürögü titire- “DF” (3) “yüreği titirmek, yüreğe korku salmak, çok korkmak, korkudan sapsarı kesilmek, beti benzi atmak”.

Cürögü titirep, özü bıkragan bir tacaaldardın düynösünö tüşüp kalganday bürüşöt. “Yüreği titreyip, kendisini deccalların ortasına düşmüş gibi hissediyor”. (s. 105)

Cürögü tüş- “DF” (2) “korkudan yüreği ağzına gelmek, çok korkmak, aklı çıkmak”.

Boldu!!! Cürögü tüşöt balanın!!! “Yeter!!! Korkudan yüreği ağzına gelecek çocuğun!!!”. (s. 52)

Üröyü uç- “DF” (2) “aşırı korkmak, korkudan beti benzi atmak, korku sarmak”.

Balanın üröyü uça tüştü. "Çocuğun korkudan beti benzi attı". (s. 24)

Esi çık- "DF" (1) "aklı çıkmak, korkmak, irkilmek".

Koyçu?! dedi Kanım esi çıkkanday. "Gerçekten mi?! dedi Kanım korkmuş gibi". (s. 64)

Apkaarı- (2) "korkmak, korkudan dili tutulmak, korkudan ne yapacağını bilememek".

Apkaarıy tüşkön kızdın ünü uguldu. "Korkudan ne yapacağını bilemeyen kızın sesi duyuldu". (s. 84)

Zaarkan- (2) "Korkmak".

Eşik tıkladagan sayın can algıçım kelgendey zaarkanganım oşol. "Kapı her çaldığında azrailim gelmiş gibi korkmamın nedeni budur". (s. 99)

1.2.6. Şaşırma İfade Eden Fiiller

Tañdan- (1) "hayret etmek, şaşırma".

Anın tañdana turgan eç nersesi cok. "Bunda şaşırarak hiçbir şey yok". (s. 46)

Tañırka- (8) "şaşmak, şaşırma, hayret etmek".

Yunus tañırkağanday bir tiktep koydu. "Yunus şaşırma gibi bir göz attı". (s. 146)

Tañ kal- "DF" (14) "hayret etmek, şaşırma".

...tañ kalıp başın çaykadı Esen. "...Esen şaşırarak kafasını salladı". (s. 40)

Mañ bol- "DF" (1) "mankafa olmak, şaşırma, ne yapmak gerektiğini bilememek".

Men mañ bolğondon şayım oop, çarçap, arañ degende üygö keldim. "Ben çok şaşırıp, gücümü kuvvetimi kaybedip zar zor eve geldim". (s. 69)

1.2.7. Üzüntü İfade Eden Fiiller

Kaygır- (4) "üzülmek, kederlenmek, kaygılanmak".

Boşko ötkörgön ömürünö kaygırıp, "eneden kayra tuulsamçı" dep arman kulat. "Boşa geçirdiği ömrüne üzülmek, "annemden bir daha doğsam" diyerek hüzünlenir". (s. 136)

Keyi- (15) "üzülmek, kaygılanmak, kederlenmek".

Esen baldardın aşıkça cabışkanına keyidi, caştık otuna suktandı. "Esen, çocukların fazlaca yaklaşmalarına üzüldü, onların gençlik ateşine imrendi". (s. 157)

Kıynal- (8) "üzülmek, azap çekmek".

Uşunça kıynalıp catıpsıñ, emne mağa bir ooz aytpaysıñ? "Bu kadar azap çekmişsin, neden bana bir şey söylemiyorsun?". (s. 114)

Muñay- (2) "üzülmek, üzüntü duymak".

Esen argasız cılmayıp, muñayıp başın çaykadı. "Esen çaresiz kalıp, üzülmek kafasını salladı". (s. 123)

Azabın tart- "DF" (1) "azabını çekmek, derdini çekmek, üzüntüsüne katlanmak".

Bul düynönün azabın tartpay cürgöndür beyište. "Bu dünyanın azabını çekmeden cennette geziyordur". (s. 89)

Cürögün öyü- "DF" (2) "yüreğini kemirmek, bir şeyden içi rahat olmayıp kederlenmek".

Emne bolor eken? degen suroo cürögün öyüdü. "Ne olacak acaba?" sorusu yüreğini kemirdi". (s. 155)

İçinen kan öt- "DF" (1) "içi kan ağlamak, çok kaygılanmak, pişman olmak, kendini heder etmek, çok üzülme".

...ındını öçüp, içinen kan ötüp cattı. "...morali bozulup içi kan ağlıyordu". (s. 78)

Kabağı bürköl- "DF" (2) "yüzü asılmak, bir şeye üzülme, morali bozulmak".

Kabağı bürkölüp, al süröttü da köp süröttün üstünö taştayt. "Morali bozulup o fotoğrafı da diğer fotoğrafların üstüne bırakır". (s. 103)

Kañırığı tüt- "DF" (2) "içi yanmak, içi kan ağlamak, şiddetli şekilde üzülme, çok tasalanmak".

...kañırığı tütöp, cer tiktep oturup kaldı. "...içi kan ağlayıp yere bakarak oturdu". (s. 133)

İndını öç- "DF" (6) "hayalleri suya düşmek, morali bozulmak, keyfi kaçmak".

Esen ındını öçköndöy ordunan turup bastı. "Esen, morali bozulmuş gibi yerinden kalktı ve yürüdü". (s. 81)

Köñülü çök- "DF" (1) "gönlü çökmek, morali bozulmak, üzülme, kederlenme".

Köñülü çöktü, bul carıktık keñ dünyö al için uşul azır bitirdin uuçunday tarıp... "Morali bozuldu, bu kocaman dünya onun için şimdi bir cimrinin avucu kadar daralıp...". (s. 156)

Booru aç- "DF" (2) "ciğeri acılamak, içi parçalanmak, birinin hâline üzülme".

Apası tüşünö kirgen okşoyt. Oy, baykuş ay!.. dep, içinen booru açdı. "Annesini rüyasında görmüş galiba. Ah, zavallı!.." diyerek içinden ona acıdı". (s. 106)

İçi sıyrıl- "DF" (2) "içi sıyrılmak, içi parçalanmak, yüreği sızlamak, çok üzülme".

Ka-ap, başında ele ekonomika fakul'tetin bütsömçü!" dep, içi sıyrıldı. "Keşke daha önceden ekonomi fakültesini bitirseydim!" diyerek, çok üzüldü". (s. 146)

Kor bol- "DF" (3) "azap, büyük acı çekmek, çok üzülme".

Orus tili carayt, orus tilin bilgen kişiler kayda bolbosun kor bolboyt eken. "Rusça olur, Rusça bilen kişiler nerede olursa olsunlar azap çekmezmiş". (s. 8)

1.2.8. Utanma İfade Eden Fiiller

Aybık- (1) "utanmak, sıkılmak".

Aybıkpay kele beriñiz! Şaşpay süylöşöbüz. "Utanmadan geliveriniz! Rahatça konuşuruz". (s. 37)

Uyal- (20) "utanmak".

Kırk torpoptun biri arık bolup kalsa uyalam. "Kırk dananın biri zayıflasa utanırım". (s. 31)

Beti kızar- "DF" (2) "yüzü kızarmak; utanmak, utancından yüzü kızarmak".

Beti kızarıp, cer tiktep turup kaldı. "Utanıp, hiç kıpırdamadan yere baktı". (s. 7)

Şağı sın- "DF" (2) "çok utanmak, gücenmek, şaşırma".

Corokul saal şağı sına, birok bilgizbey: -İ, kana, dağı kim süylöyt? - dep, oturgandardı kıldırata karadı. "Corokul biraz utanarak, fakat belli etmeden: E, hani, başka kim konuşacak? deyip, oturanlara baktı". (s. 133)

Caltayla- (2) "utanmak, çekinmek".

Meni tik tiktey albay caltaylap, ıldıy karap turup süylöşkönü... "Utanıp benim yüzüme bakamaması, yere bakarak konuşması...". (s. 91)

Iybaa kıl- "DF" (2) "çekinmek, utanmak, mahcup olmak".

Çının aytsamçı, iybaa kılam, sözün eki kıla albaym. "Gerçeği söylemem gerekirse, çekiniyorum, bir sözünü iki edemiyorum". (s. 121)

Şermende bol- "DF" (1) "rezil rüsva olmak, ayıbı ortaya çıkmak, utanmak, utanç verici duruma düşmek".

Mintip şermende bolgonço körböy da, küyböy da koygusu keldi. "Böyle rezil olmaksızın görmeyi de üzülmeyi de istemedi". (s. 155)

1.2.9. Pişmanlık İfade Eden Fiiller

Ökün- (4) "pişman olmak, pişmanlık duymak".

Esen başın akırın iykegilep, içinen öküdü. "Esen başını yavaşça sallayıp, içinden pişman oldu". (s. 117)

Baş çayka- "DF" (1) "baş sallamak; bir şeye çok pişman olup üzülme veya hayret edip kalmak anlamında kullanılır".

Erte kelsem bolmok eken dep, baş çaykap kaldı. "Erken gelseymişim diye pişman oldu". (s. 24)

Öküttö kal- "DF" (1) "pişman olmak, içinde bir uhde kalmak".

...ömürü büt öküttö kalbasın. "...ömrü boyunca pişman olmasın". (s. 138)

Öpkö kak- "DF" (2) "ciğerini dağlamak; çok pişman olmak, çok üzülme".

Öpkö kağıp, armanın da, kubanının da koşup, ukuldap ıyladı. "Pişman olup, sevincini de kaygısını da katarak hüngür hüngür ağladı". (s. 155)

Tilin tişte- "DF" (1) "pişman olmak; yaptığı bir işin yanlış veya uygunsuz sonuç verdiğini anlayarak üzülme".

Kızuu Baymat tilin tiştep tim kaldı. "Öfkeli Baymat pişman olup sustu". (s. 23)

1.3. Algılama Fiilleri

Duyu fiilleri diye de adlandırılan algılama fiilleri, dış dünyayı anlamamıza yardımcı olan duyu organlarımızla zihne gelen uyaranların dilde fiillerle ifade edilmiş şeklidir. Algılama fiilleri dokunmakla, işitmekle, koklamakla, tatmakla, görmekle ilgili fiillerdir (Şahin, 2012a, s. 57). Algılama fiilleri temelde beş duyu organımız olan, göz, kulak, dil, el ve burun organlarının yaptığı işlevleri anlatan fiillerdir. Eserde tespit edilen algılama fiilleri şu şekildedir:

1.3.1. Görme ile İlgili Algılama Fiilleri

Akmala- (3) "gözetlemek, gözle takip etmek".

Corokul özü birinçi sözgö ötpöy akmaladı. "Corokul konuşmaya başlamadan önce gözetledi". (s. 33)

Bayka- (9) “gözetlemek, gizlice bakmak”.

Artınan baykap cürgön bir adam bar. “Arkasından gözetleyen bir kişi var”. (s. 118)

Eleñde- (1) “korkarak bakmak, bakınmak”.

Bu emne dep eleñdedi. “Bu ne deyip korkarak baktı”. (s. 96)

Elteñde- (1) “korkarak bakmak”.

...ar kimdi elteñdep karap, dildirep ıylamsırap turat. “...herkese korkarak bakıp titreyerek ağlıyordu”. (s. 66)

Kara- (115) “bakmak, her yandan bakmak”.

Közünün kıyığı menen taştın tübüñdö turgan carım içilgen aragın karayt. “Gözünün ucuyla taşın dibinde duran yarısına kadar içilmiş içki şişesine bakıyor”. (s. 76)

Kör- (174) “görmek”.

Stoldun üstüñdö catkan carım barak kağazdı kördü. “Masanın üstünde duran kâğıt parçasını gördü”. (s. 117)

Sagala- (1) “gözlerini alamamak, devamlı bakmak”.

Corokul çoñ meymankananı sagalap bargan. “Corokul büyük misafirhaneye bakarak geldi”. (s. 144)

Şıkala- (1) “gizlice bakmak, kenardan bakmak”.

Esen calt karap, bir közü menen şikalap turgan kempirdi kördü. “Esen bakar bakmaz bir gözüyle gözetleyen yaşlı kadını gördü”. (s. 152)

Közün alba- “DF” (1) “gözünü alamamak; bir şeye sürekli olarak bakmaktan kendini alamamak”.

Al menden közün albay başın çaykap koydu. “O benden gözünü ayırmadan başını salladı”. (s. 96)

Calcılada- (3) “yalvarmaklı gözlerle bakmak”.

...calcıldap, irazılığın emne menen aytarın bilbey, oozuna söz da kirbey, başın iykegiley berdi. “...yalvarmaklı gözlerle bakıp, razılığını nasıl bildireceğini ve ne diyeceğini bilemeden başını salladı”. (s. 121)

Kılıy- (4) “yan yan bakmak”.

Yunustun astırtan kılıyan boz közdörü munu daroo baykap, esepke alıp oturdu. “Yunus’un gizlice yan yan bakan boz gözleri bunu hemen fark edip dikkate aldı”. (s. 145)

Köz kıyığın sal- “DF” (1) “göz ucuyla bakmak; alttan alta göz ucuyla bakmak, sessizce incelemek”.

E, Zeyneş, dep köz kıyığın saldı zayıbına. “E, Zeyneş deyip göz ucuyla baktı hanımına”. (s. 46)

Tike kara- “DF” (2) “dik dik bakmak, korkmadan, çekinmeden bakmak”.

Esen tike karadı. “Esen dik dik baktı”. (s. 19)

Tikte- (116) “gözlerini almadan bakmak, birine veya bir şeye uzun uzun bakmak”.

Ayal ordunan turup, üñsüz tiktep kaldı. “Kadın yerinden kalkıp sessizce uzun uzun baktı”. (s. 76)

Köz cügürt- "DF" (1) "göz gezdirmek, göz atmak".

Esen tez ele köz cügürtüp okudu. "Esen çabucak göz atarak okudu". (s. 125)

1.3.2. İşitme ile İlgili Algılama Fiilleri

Tıñşa- (13) "dinlemek, işitmek için kulak vermek".

Söz tıñşap turgan ayalı tıyaktan keyip koşuldu. "Konuşmaları dinleyen karısı diğer taraftan üzülerek katıldı". (s. 76)

Tuy- (8) "duymak, sezmek".

Kızdın ünü çakıruu emes, aldastagan çıñırıktaı tuyuldu. "Kızın sesi çağırma değil, telaşlı bir çığlık gibi duyuldu". (s. 86)

Uk- (45) "duymak, işitmek, dinlemek".

Bul söz uşul cerde kalsın, eç kim ukpasın. "Bu söz burada kalsın, hiç kimse duymasın". (s. 20)

Kulak sal- "DF" (1) "kulak salmak, kulak vermek, dinlemek".

Kara çiybarkuttan casalgan üy çapanın ceñin oñdono eşik cakka kulak salat. "Siyah kadifeden dikilmiş olan hırkasının kolunu düzelterek dışarıyı dinler". (s. 91)

Kulak töşö- "DF" (2) "kulak vermek, dinlemek".

Esen başın kötörüp tiktep, kulak töşödü. "Esen, başını kaldırarak bakıp dinledi". (s. 116)

1.3.3. Tatma ile İlgili Algılama Fiilleri

Aşa- (2) "tatmak".

...baştın kuykumunan gana birtke aşadı. "...sadece kellenin ütülenmiş etinden tattı". (s. 46)

Tat- (3) "tatmak, tadına bakmak".

Keliñiz, tatıp oturalı, dedi akırın. "Buyurun, tadına bakalım, dedi yavaşça". (s. 114)

Ooz tiy- "DF" (3) "tadına bakmak".

Tattuu şaraptan ooz tiyişti. "Tatlı şarabın tadına baktılar". (s. 121)

1.3.4. Koklama ile İlgili Algılama Fiilleri

Kañırsı- (1) "kötü kokmak, pis kokmak".

Taza abaluu bölmönü kandaydır bir kañırsıgan caman cıt araladı. "Temiz havalı odayı kötü kokan bir koku sardı". (s. 98)

Cıtta- (8) "koklamak, koku almak".

Kökürögün muşıktın balasındaı cıttap, kööşüp ketti. "Göğsünü kedi yavrusu gibi koklayıp uykuya daldı". (s. 107)

İske- (2) "koklamak, koku almak".

Anın tamagınan mookusu kangança iskeği. "Onun boynundan doyasıya kokladı". (s. 89)

1.3.5. Dokunma ile İlgili Algılama Fiilleri

Kol tiygiz- "DF" (1) "el değdirmek, dokunmak, el sürmek".

Emne için kol tiygizdim dep öküniüp cüröm. "Niçin dokundum diyerek pişmanlık duyuyorum". (s. 96)

Sıla- (11) "hafifçe dokunmak".

...kolunun üstünön asta siladı. "...elinin üstüne hafifçe dokundu". (s. 55)

Tiy- (16) "dokunmak, ellemek".

Tiybe degendey başın çaykadı. "Dokunma der gibi başını salladı". (s. 84)

Sonuç

Bu çalışmada Kırgız edebiyatının önemli şahsiyetlerinden biri olan Tölögön Kasimbekov'un "Cetilgen Kurak" adlı eserinde geçen mental fiiller tarama yoluyla tespit edilip *idrak fiilleri*, *psikolojik durum fiilleri* ve *algılama fiilleri* olarak sınıflandırılmış ve bu fiillerin çeşitlilik ve kullanım sıklıkları belirlenerek veriler hâlinde gösterilmiştir. Çalışmada fiillerin yanı sıra dilin soyut anlatım yönüne katkı sağlamakta olan deyimleşmiş fiillere de yer verilmiştir.

Yapılan taramada "Cetilgen Kurak" adlı eserde toplam 109 mental fiil tespit edilmiştir. Bunların 24'ü idrak fiilleri, 56'sı psikolojik durum fiilleri ve 29'u algılama fiilleri kategorisinde yer almaktadır.

İdrak fiillerinden 2'si anlama ifade eden fiiller, 6'sı düşünme ifade eden fiiller, 7'si niyet, istek-arzu ifade eden fiiller, 1'i hayal ifade eden fiiller, 2'si tahmin ifade eden fiiller, 3'ü unutma ifade eden fiiller ve 3'ü hatırlama ifade eden fiiller kategorisindedir. Eserde çeşitlilik bakımından en fazla yer verilen idrak fiilleri niyet, istek-arzu ifade eden fiiller, en az yer verilen idrak fiilleri ise hayal ifade eden fiillerdir. Kullanım sıklığı açısından değerlendirildiğinde idrak fiillerinin toplamda 223 kez kullanıldığı tespit edilmiştir. En sık kullanılan idrak fiilleri düşünme ifade eden fiiller, en az kullanılan idrak fiilleri ise hayal ifade eden fiillerdir. Düşünme ifade eden fiiller içerisinde en sık kullanılan fiil *oylon-* (54 kez)'dur.

Psikolojik durum fiillerinden 3'ü kuşku ve şüphe ifade eden fiiller, 2'si sevgi ifade eden fiiller, 6'sı öfkelenme ifade eden fiiller, 5'i kaygı, endişe ve telaş ifade eden fiiller, 10'u korku ifade eden fiiller, 4'ü şaşırma ifade eden fiiller, 14'ü üzüntü ifade eden fiiller, 7'si utanma ifade eden fiiller ve 5'i pişmanlık ifade eden fiiller kategorisindedir. Eserde çeşitlilik bakımından en fazla yer verilen psikolojik durum fiilleri üzüntü ifade eden fiiller, en az yer verilen psikolojik durum fiilleri ise sevgi ifade eden fiillerdir. Kullanım sıklığı açısından değerlendirildiğinde psikolojik durum fiillerinin toplamda 198 kez kullanıldığı tespit edilmiştir. En sık kullanılan psikolojik durum fiilleri üzüntü ifade eden fiiller, en az kullanılan psikolojik durum fiilleri ise kuşku ve şüphe ifade eden fiillerdir. Üzüntü ifade eden fiiller içerisinde en sık kullanılan fiil *keyi-* (15 kez)'dir.

Algılama fiillerinden 15'i görme ile ilgili algılama fiilleri, 5'i işitme ile ilgili algılama fiilleri, 3'ü tatma ile ilgili algılama fiilleri, 3'ü koklama ile ilgili algılama fiilleri ve 3'ü dokunma ile ilgili algılama fiilleri kategorisindedir. Eserde çeşitlilik bakımından en fazla yer verilen algılama fiilleri görme ile ilgili algılama fiilleri, en az yer verilen algılama fiilleri ise tatma ile ilgili algılama fiilleri, koklama ile ilgili algılama fiilleri ve dokunma ile ilgili algılama fiilleridir. Kullanım sıklığı açısından değerlendirildiğinde algılama fiillerinin toplamda 549 kez kullanıldığı tespit edilmiştir. En sık kullanılan algılama fiilleri

görme ile ilgili algılama fiilleri, en az kullanılan algılama fiilleri ise tatma ile ilgili algılama fiilleridir. Görme ile ilgili algılama fiilleri içerisinde en sık kullanılan fiil *kör-* (174 kez)'dür.

Eserde (48 adet) deyimleşmiş fiil tespit edilmiştir. Tespit edilen deyimleşmiş fiillerin 8'i idrak fiilleri, 32'si psikolojik durum fiilleri, 8'i ise algılama fiilleri grubunda yer almaktadır.

Eserde çeşitlilik açısından ilk sırada yer alan mental fiil türü psikolojik durum fiilleri; kullanım sıklığı en fazla olan mental fiil türü ise algılama fiilleridir.

Çeşitlilik açısından ilk sırada yer alan mental fiil türünün psikolojik durum fiilleri olması yazarın duyguya verdiği önemi göstermektedir. Eserde dönemin sıkıntılarından, karakterlerin yaşadığı psikolojik travmalardan, karakterlerin ruhsal dünyalarından ve gelgitlerinden, karakterler arasında yaşanan gerilimler ve aşklardan bahsedilmesi sebebiyle psikolojik durum fiilleri daha fazla kullanılmıştır. Bu da edebi eserlerde kullanılan mental fiillerin eserlerin içeriği/konusu ile ilişkili olduğunu göstermektedir. Mental fiillerin kullanım sıklıkları da yine eserlerin içerik/konuları veya türleri ile ilişkilidir. Algılama fiilleri dokunmakla, iştirmekle, koklamakla, tatmakla ve görmekle ilgili fiiller olduğundan, roman türünde yazılmış bir eserde bu tür fiillerin kullanım sıklığının fazla olması gayet tabiidir.

Kaynakça

- Akı, S. (2022). Saha (Yakut) Yazılı Edebiyatının İlk Örneği *Ahtular'*da Mental Fiiller. *Hikmet-Akademik Edebiyat Dergisi*, 8(17), 336-375.
- Bayraktar, F. S. (2017). Bulgarca Sözlüğünde Yer Alan Türkçe Mental Fiiller Üzerine. XII. *Uluslararası Büyük Türk Dili Kurultayı (25-28 Eylül 2017, Bükreş, Romanya) Bildiri Kitabı*, 458-466.
- Bilgin Aksoy, G. (2021). *Azerbaycan Türkçesinde Mental Fiiller*. Doktora Tezi. Ankara: Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi.
- Croft, W. (1993). Case Marking and The Semantics of Mental Verbs. *Semantics and The Lexicon*, (ed.: J.Pustejovsky). Dordrecht: Kluwer Academic, 55-72.
- Çelik, T. (2021). *Risale-i Kudsiyye'de Mental Fiiller ve Dizin*. Doktora Tezi. Kastamonu: Kastamonu Üniversitesi.
- Doğan, L. ve Erdin, C. (2021). Gagauz Türkçesinde Mental Fiiller. *International Journal of Languages' Education and Teaching*, 9(2), 191-221.
- Erdem, M. (2004). Türkmen Türkçesinde Mental Fiillerin İsteme Göre Anlam Değişmeleri. *V. Uluslararası Türk Dil Kurultayı Bildirileri*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 939-949.
- Halliday, M. A. K. (1990). *An Introduction to Functional Grammar*. London: Foreign Language Teaching and Research Press.
- Hirik, E. (2018). *Türkiye Türkçesinde Mental Fiiller*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- Kasımbekov, T. (1976). *Cetilgen Kurak*. Frunze: Mektep Basması.
- Levin, B. (1993). *English Verb Classes and Alternations*. Chicago: University of Chicago Press.
- Özeren, M. ve Alan, İ. (2018). Kırgız Türkçesinde Mental Fiiller. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 61, 203-224.

- Richard, C. A. ve Ernest, R. H. (1999). *Psikolojiye Giriş*. (çev. Yavuz Alogan). Ankara: Arkadaş Yayınları.
- Sandalyeci, S. (2023). *Çağatay Türkçesinde Mental Fiiller: Ali Şir Nevâyî Örneği*. Doktora Tezi. Edirne: Trakya Üniversitesi.
- Seçkin, K. (2019). *Eski Türkçede Mental Fiiller*. Doktora Tezi. Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi.
- Seçkin, K. (2020). *Eski Türkçe Metinlerinden Örneklerle Mental Fiil Teorisi*. Konya: Palet Yayınları.
- Şahin, S. (2012a). Mental Fiil Kavramı ve Türkmen Türkçesinde Mental Fiiller. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 1(4), 45-62.
- Şahin, S. (2012b). *Türkmen Türkçesinde Mental Fiiller*. Doktora Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi.
- Viberg, Å. (1994). Differentiation and Polysemy in the Swedish Verbal Lexicon. *Euralex*, 204-215.
- Viberg, Å. (2001). Verbs of Perception. *Language Typology and Language Universals, An International Handbook*, (red.: M. Haspelmath, E. König, W. Oesterreicher, W. Raible), 1294-1309.
- Yaylagül, Ö. (2005). Türk Runik Harfli Metinlerde Mental Fiiller. *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, 2(1), 17-51.
- Yıldız, H. (2016). *Eski Uygurcada Mental Fiiller*. Doktora Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi.
- Yıldız, H. (2020). Eski Uygurcada Mental Fiiller Arası Geçişler Üzerine Notlar. *Gazi Türkiyat*, 26, 105-125.